

<https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-05>

УДК: 94(477.81/82)«1921/1938»

Р.П. ДАВИДЮК, докт. істор. наук., проф.,
професорка кафедри історії та методики її навчання
e-mail: davrus63@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0485-5121>
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, 33000, Україна

ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЛІВ ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ ДО СЕЙМУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Мета дослідження. Простежено життєпис групи ліворадикальних українських послів першого скликання до парламенту Другої Речі Посполитої, акцентовано увагу на передумовах та причинах їхнього виїзду до радянської України та діяльності у харківський період, який завершився арештом і розстрілом.

Методологія дослідження базується на аналітичному, хронологічному методах, структурованості, критичності підходів в аналізі історичних документів.

Наукова новизна. Виявлення та верифікація з іншими документами матеріалів архівно-кримінальних справ на групу українських послів до сейму Другої Речі Посполитої першого скликання дозволили реконструювати харківський період їхньої діяльності та встановити долю після виїзду до радянської України.

Висновки. У парламенті Другої Речі Посполитої першого скликання (1922-1927) виокремилась група українських послів, які представляли західноукраїнські землі і займали ліворадикальні позиції. З огляду на внутрішні та зовнішні обставини вони вийшли зі складу Української парламентарної репрезентації, сформувавши соціал-демократичну, а згодом комуністичну фракції. Активні громадські діячі, учасники Першої світової війни і Української революції, отримавши мандат, вони організували посольські віча, подавали індивідуальні інтерпеляції, групові депутатські звернення, виступали із сеймової трибуни, намагаючись захищати права українського населення у Польщі. Поширення ними ліворадикальних ідей призводило до непростих відносин з польською владою, наслідком чого стали затримання і короткотривалі арешти. П'ятеро послів, налагодивши контакти з радянським консульством, обрали для своєї подальшої діяльності та життя УСРР. Один посол помер відразу після виїзду внаслідок хвороби. Після короткої співпраці з комуністичним режимом, четверо інших були звинувачені у належності до міфічної «Української військової організації» та засуджені. У період Великого терору за звинуваченням у співпраці з іноземними розвідками вчергове засуджені та розстріляні.

Ключові слова: *посли, сейм, Друга Річ Посполита, західноукраїнські землі, радянська Україна, Харків, ГПУ, НКВД, репресії, Великий терор.*

Як цитувати: Давидюк Р. П. Харківський період діяльності українських послів першого скликання до сейму Другої Речі Посполитої. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2026. Вип. 42. С. 59-71, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-05>

In cites: Davydiuk R. P. (2026). The Kharkiv period in the activities of ukrainian ambassadors of the first convocation to the Second Polish Republic sejm. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, Issue 42, (59-71), <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-05> (in Ukrainian).

Події нинішньої російсько-української війни вчергове підтверджують тезу, що колаборація з рашистами нікому не гарантує безпеки, адже для цього режиму всі українці є ворогами. Цю тезу рельєфно ілюструє доля групи українських послів першого скликання у сеймі Другої Речі Посполитої, котрі поділяли соціалістичні і комуністичні ідеї та розглядали УСРР як взірець Української держави.

В умовах, коли в радянській Україні проводилась політика коренізації (українізації) й складалось враження про позитивні тенденції у національній політиці більшовиків, у Польщі народові демократи здійснювали політику національної асиміляції, прийняли 1924 р. антиукраїнські закони про мову і школу, активізували осадницьку колонізацію. З огляду на це, у першій половині 1920-х рр. на західноукраїнських землях поширювався, підживлений з радянського боку, комуністичний рух. Налагодивши співпрацю з радянським представництвом, окремі українські послы до польського сейму першого скликання обрали для свого подальшого життя УСРР. Однак співпраця з комуністичною системою завершилась для них трагічно, після короткого перебування у системі координат тоталітарного режиму, вони були оголошені «ворогами народу», заарештовані та розстріляні у період Великого терору.

Впродовж останніх десятиліть в Україні опубліковано великий масив праць про сталінську репресивну систему, водночас доля українських послів і сенаторів «лівого спрямування», що змінили польський парламент на життя у радянській Україні не була предметом окремого дослідження. Для аналізу українського представництва у польському парламенті корисними були напрацювання українських [3; 6; 7; 10] та польських [22; 23] вчених, що стали основою для розгляду означеної нами проблеми. Комплексно поставлена тема не була предметом окремого аналізу.

Поверненню у суспільний дискурс імен послів польського сейму і сенату першого скликання, для яких харківський період діяльності став фатальним, сприяє розсекречення документів спецслужб в Україні. Джерельну базу наукової розвідки склали архівні документи, що зберігаються у Галузевому державному архіві Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ), зокрема «Справа оперативної переписки. Українська еміграція в Польщі 1927 рік» [24]; як також «Листування з дипломатичною місією УНР і Українським Центральним Комітетом у Варшаві про одержання коштів від Міністерства закордонних справ на поміч українським студентам-емігрантам та список послів-українців до польського сейму і сенату, 7 січня 1922-22 жовтня 1923 рр.» із Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) [26], та архівно-кримінальні справи (АКС) на українських послів польського сейму, віднайдені у Державному архіві Харківської області (Держархів Харківської обл.) [25]. Істотним складником джерельної бази стали опубліковані документи [20; 21] та міжвоєнна періодика. Інформативною є серія книг «Реабілітовані історією», зокрема підготовлена науково-редакційною групою у Харківській області [17; 18], та відкриті інформаційні бази *історико-просвітницького та правозахисного Міжнародного товариства «Меморіал» («Мемориал»)* [11], що займається дослідженням політичних репресій і було визнане в сучасній росії «іноземним агентом».

У міжвоєнній Польщі був обраний і працював парламент п'яти скликань, у кожному з них були представники від українського населення, послы і сенатори від Волині, Холмщини, Полісся, Підляшшя, Галичини. Українська парламентарна репрезентація (УПР) у різний час мала неоднаковий склад, відмінні політичні пріоритети. Послы і сенатори були людьми різних

політичних поглядів, освіти, професії, походження, однак усі вони намагались використовувати парламентську трибуну для захисту прав місцевої громади.

Парламентські вибори першого скликання (1922-1927) у Другій Речі Посполитій проходили згідно Конституції 17 березня 1921 р., яка запроваджувала у Польщі демократичний парламентський устрій, парламент функціонував у складі двох палат – сенату і сейму (сейм – 444 депутати, сенат – 111 сенаторів). У виборах 1922 р. українські політичні сили Галичини не брали участі з огляду на юридичну невизначеність цієї території. На інших західноукраїнських землях на перших парламентських виборах українці, євреї, німці, росіяни, білоруси об'єдналися у Блок національних меншин (БНМ), що йшов на вибори під номером «16», і здобув 57,3% голосів до сейму та 61,8% – до сенату. Від Волинського воєводства до сейму не потрапив жоден польський кандидат. Утворений після виборів Український клуб чи УПР об'єднувала 20 послів (12 – з Волині, 4 – з Холмщини, 2 – з Полісся, 2 – з державного списку) та 6 сенаторів (5 – з Волині, 1 – з Полісся) на чолі з А. Васильчуком [26, ф. 3696, оп. 2, спр. 547, арк. 105].

В Інтерпеляції представників Українського клубу зазначалося: «В осени 1922 року український народ, що опинився під польською владою, вибрав нас з поміж себе і вислав до Варшави, до польського сойму і сенату, щоби там боронили ми його права та боролися проти кривд, яких народ наш під тою владою увесь час зазнає. Ми присягнули своєму народові його права боронити і скільки сили нашої боротися проти тих, хто народ наш кривдить» [21, с. 138].

На початках діячі УПР сподівалися на компроміс із польською владою, на отримання автономії, але з весни 1923 р. перейшли в опозицію. Відносини з польською владою були непростими: в окремих українських депутатів проводили обшуки, затримання, у 1923 р., під приводом відсутності польського громадянства, депутатського мандату позбавили послів Василя Комаревича і Миколу Пирогова.

Складна соціально-економічна, освітня ситуація, низький рівень самосвідомості місцевого населення створювали у 1920-х рр. сприятливий ґрунт для поширення соціалістичних і комуністичних ідей. Більшовики, не відмовляючись від планів використання українського прикордоння у боротьбі проти Польщі, у першій половині 1920-х рр. перекидали на цю територію диверсійні групи. Радянська Росія підживлювала прокомуністичні настрої, надавала фінансову підтримку ліворадикальним силам у Польщі, заохочувала до повернення в УСРР авторитетних діячів, усіляко поглиблювала суперечності між різними течіями української політичної еміграції, підтримувала поворотництво. За посередництва радника повноважного представництва СРСР у Варшаві Михайла Лебединця уряд радянської України формував «допомогову акцію» в освітній і кооперативній ділянках суспільного життя на землях Західної України [19, с. 64]. Відтак, багато діячів західноукраїнського політикуму потрапляли під контроль чужих сил, ставали заручниками політичної кон'юнктури.

Особливий вплив більшовицькі ідеї мали на групу українських послів польського парламенту першого скликання (1922-1927), які поділяли ліворадикальні погляди, а згодом обрали для своєї подальшої діяльності та життя радянську сторону.

Першим до радянської України виїхав посол від Волині Марко Денисович Луцкевич, який народився 1882 р. у м. Ковель Волинської губернії Російської імперії, у заможній родині міщан, трудився на залізниці, брав участь у російсько-японській війні [25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 26]. Під час Першої світової війни працював у земстві, згодом поділяв погляди Союзу Визволення України (СВУ), допомагав сотникові Українських Січових Стрільців (УСС) Дмитрові Вітовському в освітній роботі в Ковельському повіті. Прихильно зустрівши Українську революцію, став членом Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). У період Директорії УНР, як комісар Ковельського повіту, брав участь у проведенні мобілізації місцевого населення в Армію УНР. Служив рядовим у Сірожупанній дивізії, а після її роззброєння поляками повернувся до Ковеля, пережив у серпні 1919 р. арешт військово-польовим судом польської армії, згодом ув'язнення у Ковельській тюрмі, таборі Домб'є та

Ланцуті. Після звільнення поринув у громадську роботу, був секретарем Ковельської «Просвіти», сприяв розвитку кооперації, українського шкільництва, відтак здобув широку популярність серед місцевого населення [6, с. 233-234; 25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 26].

У січні 1922 р. М. Луцкевич доєднався до наради Української соціал-демократичної партії (УСДП) у Львові, на якій партія перейшла на прокомуністичні позиції, налагодив контакти з її лідером Левом Ганкевичем [8, с. 17]. З цього часу М. Луцкевич стає переконаним симпатиком лівих ідей. Його діяльність не залишилась осторонь уваги польської влади, тому ще до виборів його кілька разів ув'язнювали. У 1922 р. М. Луцкевича обрали послом до сейму у виборчому окрузі № 56 (Ковель, Любомль, Володимир, Горохів). Виступи з трибуни сейму вирізнялися непримиренною позицією до влади, спрямовувались на захист української мови і українського селянства, за що посла Луцкевича на місяць позбавили права брати участь у роботі парламенту [3, с. 10-11]. Він критикував польську дійсність на посольських вічах і, попри депутатський імунітет, 11 квітня 1923 р. був учергове арештований [13, с. 1].

Перебуваючи під загрозою втрати депутатської недоторканості, М. Луцкевич у травні 1923 р., на пропозицію секретаря посольства УСРР у Варшаві, члена КПЗУ Максимовича (Карл Саврич), разом з групою німців виїхав у Данциг, а звідти до Берліна. Там у радянському посольстві подав заяву на виїзд до СРСР та отримав тимчасове посвідчення [6, с. 249].

Маршрут М. Луцкевича на радянський бік, але вже після завершення депутатських повноважень, повторили інші українські послы ліворадикального табору у польському сеймі. У кожного з них була своя історія на шляху до здобуття посольського мандату у 1922 р.

Андрій Мусійович Пащук також був уродженцем Волині: народився 1891 р. у с. Гараймівка Луцького повіту Волинської губернії. Здобув професію агронома, у роки Української революції доєднався до УПСР. Працював у комісії Інформбюро УЦР, у відділі Бюро преси і пропаганди Директорії УНР, де познайомився з Михайлом Лебединцем. У період встановлення більшовицької влади (серпень-вересень 1920) арештовувався за саботаж і був примусово переданий, як агроном, у розпорядження земельного комітету Луцького ревкому. А. Пащук стояв біля витоків товариства «Просвіти» у м. Луцьку, став її першим керівником у 1920 р. [5, с. 193-194].

Майбутній посол Яків Семенович Войтюк народився 1894 р. на Холмщині, у с. Селець Холмського повіту Люблінської губернії. Закінчив духовне училище, три класи духовної семінарії у м. Холм, з якої був виключений за участь у соціалістичному гуртку. Учасник Першої світової війни, навчався на історико-філологічному факультеті Московського університету [1, с. 58-59]. Належав до УСДРП, працював у кооперації на Київщині. У 1918 р. був урядовцем губерніального секретаріату з центром у м. Бересті, очолюваного Олександром Скоропис-Йолтуховським. У 1919 р. співробітник комісара Федора Конара-Палащука. У 1920 р. повернувся до Холма, де сприяв заснуванню товариства «Рідна хата», у 1922 р. став редактором оновленого тижневика «Наше життя».

Ще один уродженець Люблінського воєводства Йосип (Осип) Іванович Скрипа народився 1894 р. у с. Седлиська (Селиська) Замостівського повіту. Після закінчення учительської семінарії, вчителював на Холмщині. З початком Першої світової війни евакуйований до м. Баку, де навчався на вищих педагогічних курсах [1, с. 28]. Став членом УПСР. Повернувшись на Холмщину у 1918 р., займався кооперацією, наступного року ув'язнювався поляками у таборах Домб'є, Вадовиці. Після звільнення займався громадською роботою як діяч Товариства «Рідна хата» у Холмі [9, с. 1].

Хома (Фома) Михайлович Приступа народився 1895 р. у с. Задвір'я Перемишлянського повіту Австро-Угорської імперії у селянській родині. У роки Першої світової війни, як біженець виїхав на Полтавщину. Закінчив агрономічні курси у Києві, поділяв погляди УСДРП. Повернувшись 1920 р. на Волинь, став членом колегії земельного відділу, утвореного ревкомом. Після відступу більшовиків арештовувався на кілька місяців польською поліцією. Сприяв розбудові Луцької «Просвіти», був її секретарем (1921-1922), належав до правління

української кооперації «Спілка», працював у редакції газети «Українське життя» у Луцьку [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1315, арк. 17; спр. 1317, арк. 239].

Отож, займаючись громадською роботою, майбутні послы здобули авторитет серед краян, долучились до передвиборчої парламентської боротьби, утворення Українського центрального виборчого комітету Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся. Серед інших послами до польського сейму від БНМ стали: Й. Скрипа у виборчому окрузі № 27 (Замостя, Томашів), Х. Приступа і А. Пащук у виборчому окрузі № 57 (Луцьк, Рівне), Я. Войтюк – за загальнодержавним списком від українців. Отримавши мандати, вони організували у своїх виборчих округах посольські віча, подавали індивідуальні інтерпеляції, групові депутатські звернення, виступали із сеймової трибуни.

Як згадувалось вище, на початках усі українські послы консолідувались в УПР. У 1923 р. група ліворадикально налаштованих депутатів взяла участь у засіданні Головної управи Української соціал-демократичної партії (УСДП) у Львові 9 грудня 1923 р., увійшовши до цієї партії. Налагодивши тісні контакти з радянським посольством у Варшаві, за порадою М. Лебединця та у зв'язку з постановою Головної управи УСДП у Львові та Ради УСДП у Луцьку, в лютому 1924 р. вони вийшли з УПР та ініціювали Український соціал-демократичний клуб у сеймі, який очолив Я. Войтюк [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1316, арк. 54-55]. У листопаді того ж року, об'єднавшись з польськими послами, комуністами С. Ланцуцьким і С. Круликовським, утворили комуністичну посольську фракцію [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1316, арк. 56; 1, с. 59]. Заступником, згодом головою комуністичної фракції став Я. Войтюк, секретарем Й. Скрипа.

Час від часу згадані послы їздили до радянської України, а потім поширювали інформацію про життя «за радянським зразком». У вересні 1925 р. до УСРР приїздив посол Х. Приступа, відвідав м. Харків, де розповідав кореспондентам «Коммуниста» про ситуацію у Польщі. Повернувшись, у розмові із журналістом «Діла» описував своє бачення життя у радянській Україні [4, с. 1].

Посол А. Пащук у 1926 р. їздив до США з пропагандистською метою та задля мобілізації коштів на підтримку комуністичного руху. Москву він також відвідав: був присутній на засіданні комісії по справі О. Шумського. Вірогідно, ця подія вплинула на нього, адже після повернення, в інтерв'ю І. Кедрину для газети «Діло» говорив про переслідування О. Шумського [12, с. 1]. 16 вересня 1927 р. А. Пащук написав заяву про вихід із Комуністичної фракції через розходження поглядів у національній політиці [24, ф. 1, спр. 12617, т. 14, арк. 371]. «Отямившись», за кілька днів підготував лист розкаяння та просив повернути йому членство у комуністичній фракції, але отримав відмову. У «Заяві Комфракції сейму» від 20 вересня 1927 р. засуджувався вихід А. Пащука з комуністичної фракції. Підписав цю заяву посол Я. Войтюк, наголосивши, що йому і товаришам про такий крок А. Пащука стало відомо з преси [24, ф. 1, спр. 12617, т. 14, арк. 371 зв.].

Я. Войтюк також їздив до Москви: восени 1925 р. на IV конференцію Комуністичної партії Польщі (КПП). Напередодні парламентських виборів другого скликання до польського парламенту, у 1928 р., він знову балотувався до сейму від «Сельробу», але обраний не був. У тому ж році за завданням КПП виїхав у м. Данциг, а звідти у червні 1928 р. до УСРР [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1103, арк. 7 зв.-8].

Послы Пащук і Приступа виїхали до радянської України у кінці 1927 р. [7, с. 158]. За кілька місяців туди ж перебрався посол Скрипа, цікаво, що його родина (син, дружина, теща) на той час уже жили у Харкові [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1316, арк. 158-161]. Й. Скрипа у 1928 р. також спробував піти на вибори до польського парламенту у Домбровському вугільному басейні за списком № 13 від «Сельробу», але безуспішно.

«Нове життя» у радянській дійсності у харківський період спочатку розпочиналося добре: усі колишні «польські» послы налагоджували відносини з комуністичними органами влади, навчались, були працевлаштовані.

Чи не найважче звикав до «радянського раю» «бунтівний» М. Луцкевич, який першим з послів потрапив до Харкова. Він почав з подання документів на отримання громадянства УСРР і одержав його згідно рішення президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) від 30 січня 1924 р. [25, Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 21]. Разом з тим, його не визнали політемігрантом, хоча він був членом Малої ради ЦК Міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР, рос. МОПР) УСРР (1925-1927). За роз'ясненням причин він звертався до ЦК МОПР, у відділі якого перебували на обліку всі політемігранти, проте безрезультатно [25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 214-216]. Вважав несподіванкою для себе обрання у 1925 р. членом ВУЦВК ІХ скликання. Зрозуміло, що цей факт радянська преса використала для пропаганди власної політики на антитезі політики у Польщі [2, с. 1].

Поселився М. Луцкевич спочатку у гуртожитку, а у 1924 р., після зустрічі з колишнім генерал-хорунжим Армії УНР Юрком Тютюнником, близько півроку жив у його помешканні [25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 57, 66-67]. Працював інструктором-агрономом у «Сільгосподарі», але у травні 1925 р. був звільнений, згодом влаштувався на роботу в Наркомзем. Маючи запальний характер, М. Луцкевичу не вдавалося знайти постійну роботу: потрапляв під скорочення штатів, реорганізацію закладу чи невідповідність займаній посаді. Невдоволений таким перебігом, часто писав заяви у різні інстанції, зокрема у ГПУ (Государственное политическое управление – рос.), з тим, щоб розслідували випадки звинувачення його в провокаціях, а у разі відмови просив дати дозвіл на виїзд до Німеччини.

М. Луцкевич став членом гуртка селянських письменників і журналістів «Плуг», за дорученням влади готував матеріали про становище українського населення в Польщі. Живучи в Харкові, намагався не поривати зв'язку з родиною, знайомими в Західній Україні. У листах писав, що в польських тюрмах йому жилося краще, ніж в СРСР на волі [25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 97-97 зв.], що робота «ГПУ – це суцільна провокація» [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4863, арк. 99]. Звичайно, більшість його листів не потрапляла до адресатів, але увагу більшовицьких спецслужб привертала.

А. Пашук працював у секторі професійної освіти Народного комісаріату освіти (НКО), згодом у Народному секретаріаті земельних справ (НКЗС). З кінця 1928 р. був агрономом «Сільгоспсоюзу», інспектором-агрономом міжрайонної контори «Союзсеменовод» у поліських районах (м. Житомир), старшим агрономом м. Коростень. У червні 1933 р. переведений агрономом до обласної контори «Союзсеменовод» м. Харків [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4693, арк. 4-5].

Х. Приступа працював інспектором педагогічного відділу НКО УСРР, завідувачем відділу політичної еміграції при ЦК МОПР. 6 серпня 1929 р. благополучно пройшов партійну чистку в НКО УСРР. У 1932 р. штаб Українського військового округу (УВО) залучив його до опису політично-економічної характеристики воєводств Західної України, «доручив» описувати Волинське воєводство [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1317, арк. 119]. У цей же час став аспірантом Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН), працював викладачем психоневрологічного і санітарно-гігієнічного інституту у Харкові.

Я. Войтюк, переїхавши до УСРР, змінив прізвище на Макаренко. Думаємо, це була не лише своєрідна данина тодішній моді, але й намагання розірвати зі своїм «польським» минулим. До лютого 1929 р. працював завідувачем заочних курсів «Книгоспілки», після цього став заступником завідувача відділу національних меншин НКО. Закінчив Харківський кооперативний інститут, викладав соціально-економічні науки у медичному і кооперативному інститутах, став аспірантом ВУАМЛІН. Брав участь у хлібозаготівлях (1928-1933), у 1932 р. залучався до роботи у штабі УВО для підготовки брошури «Політико-економічний опис Холмщини». У 1933 р. Я. Войтюка призначили викладачем Київського інституту польської культури [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1103, арк. 7-8].

Й. Скрипа виїхав до УСРР у 1928 р., будучи важко хворим на саркому. Він отримував лікування ще у Варшаві, де жив з родиною із 1924 р. На початку 1929 р. виїхав з Харкова до

Чехословаччини, де пережив ампутацію руки, а після операції помер [15, с. 6]. Комуністи влаштували йому дуже пишній похорон, що мав демонструвати «міжнародну солідарність» [16, с. 6].

У 1933 р. почалися звинувачення та арешти колишніх «польських» послів, і відповідно виключення їх з лав КП(б)У. А. Пашука арештували 15 березня 1933 р. у Коростені, звинувативши в «антирадянській діяльності», але 5 квітня звільнили. Другий арешт 15 серпня 1933 р. супроводжувався звинуваченням у «контрреволюційній Українській військовій організації (УВО)». Судова трійка при колегії ГПУ УСРР 10 листопада 1933 р. позбавила його волі на 10 років. Для відбуття покарання засудженого відправили в Онезький відділ Біломор-Балтійського комбінату НКВД СРСР [18, с. 254; 25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4693, арк. 160].

Х. Приступу арештували 11 травня 1933 р., також звинувативши у належності до «контрреволюційної організації УВО». Ухвалою судової трійки при колегії ГПУ УСРР від 23 вересня 1933 р. позбавили волі на 10 років і відправили відбувати покарання у СЛОН (Соловецький лагерь особого назначенія – рос.), а з 1936 р. перевели у с. Верхньоуральськ Челябінської області [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1316, арк. 264].

По справі тієї ж неіснуючої «Української військової організації» 12 травня 1933 р. арештували Я. Войтюка. 1 жовтня 1933 р. судова трійка при колегії ГПУ УСРР засудила його на 10 років. Відбував покарання у Білбалттабі (Біломоро-Балтійський табір) на Соловках. Утримувався у табірному пункті Кремль в одиночній камері спеціалізатора [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1103, арк. 183].

Після арешту Х. Приступа давав розлогі покази, детально називав всіх, кого знав і з ким спілкувався як на території Волинського воєводства, так і в радянській Україні. На сторінках справи фігурують сотні імен, а АКС на Хому Приступу складається із 4-х томів. Він відразу визнав себе винним, підтвердив «свою участь в УВО» [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1315-1318]. Складається враження, що говорив все те, що хотіли почути слідчі. Вірогідно, це було зроблено під моральним, психологічним, фізичним тиском, з надією вижити.

Іншою була поведінка М. Луцкевича, якого арештували найпізніше, 28 лютого 1935 р., звинувативши у зв'язках з редакціями закордонних українських видавництв, написанні листів антирадянського характеру, а також належності до УВО. М. Луцкевич не визнав своєї вини, що свідчить про його внутрішню силу і твердість, адже система вміла «знищувати» волю людей. На протоколах допитів власноруч дописував: «Їхав в СРСР, рахуючи його своєю батьківщиною, щоб чесно працювати на соціалізм, і моя діяльність агронома і літератора – бездоганна» [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4863, арк. 74]. Категоричне відкидання будь яких звинувачень змусили прокурора Харківського військового округу відправив його справу на розгляд Особливої наради при НКВД СРСР. М. Луцкевич учергове подав заяви в управління НКВД Харківської області, обласному прокурору, у яких доводив абсурдність всіх звинувачень і не визнавав себе винним. Однак тоталітарна система не випускала своїх жертв. Ухвалою Особливої наради при НКВД СРСР від 19 вересня 1936 р. М. Луцкевича засудили до трьох років таборового ув'язнення. Покарання він відбував у Північно-східному таборі [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4863, арк. 150].

У період Великого терору режим знову згадав про вже засуджених «ворогів народу». А. Пашука арештували у вересні 1937 р., звинувативши у «контрреволюційній діяльності». Рішенням трійки НКВД Карельської АРСР 20 вересня 1937 р. засудили до вищої міри покарання – розстрілу. Розстріляли 28 вересня 1937 р. в урочищі Сандормох Медвежегорського району Карелії [11]. У тому ж урочищі 3 листопада 1937 р. розстріляли посла Я. Войтюка, засудженого до ВМП трійкою УНКВД по Ленінградській [17, с. 304].

Х. Приступу за розпорядженням НКВД УРСР у 1937 р. етапували до Київської в'язниці, звинуватили у шпигунстві на користь польської розвідки. 23 листопада 1937 р. за рішенням НКВД і прокурора СРСР від 20 листопада 1937 р. розстріляли у Києві [25, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 1316, арк. 262-263; спр. 1318, арк. 57] (вірогідно у Биківні).

М. Луцкевича також засудили до розстрілу за рішенням трійки УНКВД по Дальбуду 8 травня 1938 р. Вирок виконали 16 червня 1938 р. [18, с. 412]. Реабілітували посла двічі – 14 серпня [25, ф. Р-6452, оп. 1, спр. 4863, арк. 167-167 зв.] та 1 листопада 1989 р. [18, с. 412] – за двома його АКС, одна з яких зберігається у Держархіві Харківської обл., а інша – в архівах РФ. Інші розстріляні послы були реабілітовані ще у період хрущовської відлиги.

Арешт вплинув і на долі родин послів у тоталітарному суспільстві. Хоча склалися вони по-різному. Дружина Я. Войтюка Ванда Казимирівна (у дівочтві Сосонко) виїхала до УСРР разом з чоловіком. Після його засудження була вислана з м. Харків до м. Белгород. Зверталася до Катерини Пешкової з проханням допомогти розшукати чоловіка, але відповіді не отримала. Перша сім'я Х. Приступи залишилась на Волині, у радянській Україні він одружився вдруге. М. Луцкевич не мав дружини і дітей, спочатку планував забрати у Харків на навчання своїх племінників, але з часом передумав. Дружина і сини А. Пащука залишились у Луцьку, батько хотів їх викликати до себе, але у якійсь момент відчув, що цього робити не варто. Згодом вони виїхали до США [14, с. 7].

Родина єдиного померлого природною смертю Й. Скрипи продовжувала жити у Харкові, а його син від більшовицької влади отримував спеціальну пенсію до повноліття.

Таким чином, група українських послів до польського сейму першого скликання, що отримали мандат від БНМ, у 1923 р. вийшла зі складу УПР, сформувавши соціал-демократичну, а згодом доєдналися до комуністичної фракції у сеймі. М. Луцкевич ще до завершення посольських повноважень, четверо інших – Я. Войтюк, А. Пащук, Х. Приступа, Й. Скрипа – вже після посольського терміну, вирішили промінати своє життя у Польщі на «комуністичний рай», «радянську казку».

Харківський період їхньої біографії розпочався із працевлаштування, здобуття освіти, співпраці зі сталінським режимом, але завершився трагічно. Четверо колишніх «польських послів» були звинувачені у надуманих злочинах і розстріляні як «вороги народу», місце поховання їх залишається невідомим. Лише один «борець за права трудящих» не був арештований, однак, висловимо припущення, лише тому, що помер власною смертю відразу після переїзду у радянську Україну, його поховали з великими почестями. Українські послы прожили в СРСР приблизно десять років, половину цього терміну намагалися працювати на користь радянської комуністичної ідеї, іншу половину провели під арештом у таборах і врешті були розстріляні.

Однак це був лише початок зачистки «зрадників з Польщі». Подібний шлях повторив посол польського сейму другого скликання (1928-1930), обраний від партії «Сельроб» Микола Андрійович Хам, 1898 р. н., уродженець с. Мервичі Жовківського повіту Австро-Угорщини, член ЦК «Народної волі», згодом «Сельробу», який у 1930 р. виїхав у радянську Україну. За відпрацьованою схемою перший раз його арештували у 1933 р. у справі УВО і засудили на 5 років таборів. Відбував покарання у Білбалттабі, на Соловках. 3 листопада 1937 р. за вироком трійки розстріляний [25, ф. Р-6452, оп 6, спр. 221]. З початком Другої світової війни розпочався новий етап «викорінення ворогів», «націоналістів», «зрадників», серед яких були українські послы до польського сейму різних скликань.

Авторка висловлює вдячність працівникам Державного архіву Харківської області, Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України за сприяння у пошуку документів.

Конфлікт інтересів

Авторка заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, вона повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Борці за возз'єднання. Біографічний довідник. Редкол.: Ю. Сливка (кер.) та ін. Львів: «Каменяр», 1989. 359 с.
2. В Польщі. *Голос праці*. 1925. 3 червня. № 124. С. 1.
3. Власюк О. Український посол польського сейму Марко Луцкевич. *Слов'янський вісник*. Рівне: РІС КСУ, 2011. Вип. 11. С. 9-12.
4. Вражіння з поїздки на Велику Україну. Розмова з послом Х. Приступою. *Діло*. 1925. 20 жовтня. № 234. С. 1 (з продовженням).
5. Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біограми політичних емігрантів – учасників Української революції. Рівне-Львів: Простір-М, 2023. 284 с.
6. Давидюк Р. Життєпис Марка Луцкевича в контексті сучасної політики пам'яті. *Радянські репресії у західних областях України (1939-1953): історія, особистості, пам'ять*. Колективна монографія. Відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 227-246.
7. Давидюк Р. Розплата за «буржуазний парламентаризм»: українські послы і сенатори від Волині в умовах тоталітаризму. *Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939-1953)*. колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь, Liha-Pres, 2021. С. 154-170.
8. Жерноклеєв О., Райківський І. Політичний портрет Левка Ганкевича. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай», 2004. Вип. VIII. С. 9-29.
9. Загальні Збори Товариства «Рідна Хата». *Наше життя* (Холм). 1922. 8 жовтня. № 6. С. 2.
10. Зайцев О. Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939). Львів, 2022. 326 с.
11. Книга пам'яті Республіки Карелія. URL: https://sand.mapofmemory.org/biography/?b_id=15741
12. Націоналізм й інтернаціоналізм. Розмова з послом Пащуком. *Діло*. 1927. 23 вересня. № 212. С. 1.
13. Новий арешт М. Луцкевича. *Діло*. 1923. 14 квітня. № 7. С. 1.
14. Пащук А. Як я дізнався про долю батька. *Свобода*. (Джерсі-Сіті). 2006. 8 грудня. № 49. С. 7.
15. Посмертні згадки. *Діло*. 1929. 23 лютого. № 40. С. 6.
16. Похорон т. Скрипи. *Глобус* (Київ). 1929. 1 травня. № 5. С. 6. URL: <https://libraria.ua/search/?Search=%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%B0>
17. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга перша. Ч. 1. Київ-Харків: Оригінал, 2005. 800 с.
18. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга перша. Ч. 2. Київ-Харків: Оригінал, 2008. 672 с.
19. Соляр І. Радянофіліство у Західній Україні. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 55-67.
20. Україна-Польща 1920-1939 рр.: з історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річною Посполитою / упорядкування, коментарі, вступна стаття Н. С. Рубльова, О. С. Рубльов. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 624 с.
21. Українські послы і сенатори до українського Народу! *З трибуни. Промови українських послів і сенаторів у польських Сеймі і Сенаті*. Львів-Луцьк-Холм-Бересте. Накладом Українського посольського клубу, 1925. 144 с.
22. Szumiło M. Ukraińcy w Senacie II Rzeczypospolitej (1922-1939) – portret zbiorowy. *Przegląd Sejmowy* (Warszawa). 2020. № 4. S. 165-187.
23. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin: Wyd. UMCS, 1992. 265 s.
24. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України.
25. Державний архів Харківської області.
26. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

R.P. DAVYDIUK

Doctor of Historical Sciences, Professor,
 Professor of the Department of History and Methods of Teaching
 e-mail: davrus63@gmail.com; ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0485-5121>
 Rivne State Humanitarian University
 S. Bandera St, 12, Rivne, 33000, Ukraine

THE KHARKIV PERIOD IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN AMBASSADORS OF THE FIRST CONVOCATION TO THE SECOND POLISH REPUBLIC SEJM

Aim of the study. The biography of a left-wing Ukrainian ambassadors group of the first convocation to the Parliament of the Second Polish Republic is traced, with emphasis on the preconditions and reasons for their departure to Soviet Ukraine and their activities during the Kharkiv period, which ended with their arrest and execution.

The research methodology is based on analytical and chronological methods, structuring, critical approaches in the analysis of historical documents.

Scientific novelty. The identification and verification of materials from archival criminal cases on a group of Ukrainian ambassadors to the Sejm of the Second Polish Republic of the first convocation made it possible to reconstruct the Kharkiv period of their activities and establish their fate after their departure to Soviet Ukraine.

Conclusions. In the Parliament of the Second Polish Republic in its first convocation (1922-1927), a group of Ukrainian ambassadors representing the western Ukrainian lands and holding radical left-wing positions was formed. Considering internal and external circumstances, they left the Ukrainian parliamentary representation, formed a social democratic faction, and later a communist faction. Active public figures, who were involved in the the First World War and the Ukrainian Revolution, got a mandate, organised embassy meetings, submitted individual interpellations, group deputy appeals, spoke from the Sejm tribune, trying to defend the rights of the Ukrainian population in Poland. Their dissemination of radical left-wing ideas led to difficult relations with the Polish authorities, resulting in detentions and short-term arrests. Five ambassadors, who had established contacts with the Soviet consulate, chose the Ukrainian SSR as their future home and venue for their activities. One of them died shortly after leaving, as a result of illness. The other four, after briefly collaborating with the communist regime, were accused of belonging to the mythical «Ukrainian Military Organisation» and sentenced. During the Great Terror, they were once again sentenced and shot on charges of collaborating with foreign intelligence services.

Keywords: *ambassadors, Sejm, the Second Polish Republic, Western Ukrainian lands, Soviet Ukraine, Kharkiv, GPU, NKVD, repressions, Great Terror.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Fighters for Reunification. Biographical Directory (1989). Edited by Y. Slivka and others. Lviv: Kamenyar. (in Ukrainian).
2. In Poland. (1925). *Voice of Labour*. 3 June. № 124. P. 1. (in Ukrainian).
3. Vlasyuk O. (2011). Marko Lutkevych: Ukrainian Ambassador to the Polish Sejm. *Slavyanskyi Visnyk*. Rivne: RIS KSU, 2011. Issue 11. P. 9-12. (in Ukrainian).
4. Impressions from a trip to Greater Ukraine. A conversation with Ambassador H. Prystupa (1925). *Dilo*. 1925. 20 October. №. 234. P. 1 (to be continued). (in Ukrainian).

5. Davydiuk R. (2023). In the Context of Interwar Volhynia: Biographies of Political Exiles – Participants in the Ukrainian Revolution. Rivne-Lviv: Prostir-M. 284 p. (in Ukrainian).
6. Davydiuk R. (2022). The biography of Mark Lutskevich in the context of contemporary politics of memory. *Soviet repressions in the western regions of Ukraine (1939-1953): history, personalities, memory*. Collective monograph. Ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: Baltija Publishing. P. 227-246. (in Ukrainian).
7. Davydiuk R. (2021). Retribution for «bourgeois parliamentarism»: Ukrainian deputies and senators from Volhynia under totalitarianism. *The politics of memory in Ukraine regarding Soviet repressions in the western regions (1939-1953)*. Collective monograph / Ed. V. Ilnytskyi. Lviv-Toruń, Liha-Pres. P. 154-170. (in Ukrainian).
8. Zhernokleev O., Raikivsky I. (2004). A Political Portrait of Levko Hankevych. *Bulletin of the Precarpathian University. History*. Ivano-Frankivsk: Plai Publishing House. Issue VIII. P. 9-29. (in Ukrainian).
9. General Meeting of the «Ridna Khata» Society (1922). *Nashe Zhittya* (Kholm). 8 October. №6. P. 2. (in Ukrainian).
10. Zaitsev O. (2022). Ukrainians in the Sejm and Senate of Poland (1922-1939). Lviv. 326 p. (in Ukrainian).
27. Book of Remembrance of the Republic of Karelia. URL: https://sand.mapofmemory.org/biography/?b_id=15741 (in Russian).
11. Nationalism and Internationalism. A conversation with Ambassador Paschuk (1927). *Dilo*. 23 September. № 212. P. 1. (in Ukrainian).
12. New arrest of M. Lutskevich (1923). *Dilo*. 14 April. № 7. P. 1. (in Ukrainian).
13. Paschuk A. (2006). How I learnt of my father's fate. *Svoboda*. (Jersey City). 8 December. № 49. P. 7. (in Ukrainian).
14. Obituaries. (1929). *Dilo*. 23 February. № 40. P. 6. (in Ukrainian).
15. The funeral of T. Skrypa (1929). *Globus* (Kyiv). 1 May. №5. P. 6. URL: <https://libraria.ua/search/?Search=%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%B0> (in Ukrainian).
16. Rehabilitated by history. Kharkiv Region (2005). Book One. Part 1. Kyiv-Kharkiv: Original. 800 p. (in Ukrainian).
17. Rehabilitated by History. Kharkiv Region. (2008). Book One. Part 2. Kyiv-Kharkiv: Original. 672 p. (in Ukrainian).
18. Solyar I. (2009). Pro-Soviet Sentiment in Western Ukraine. *Ukrainian Historical Journal*. № 1. P. 55-67. (in Ukrainian).
19. Ukraine-Poland 1920-1939: From the History of Diplomatic Relations between the Ukrainian SSR and the Second Polish Republic / compiled, annotated and with an introductory article by N. S. Rublev, O. S. Rublev (2012). Kyiv: DUCH I LITERA. 624 p. (in Ukrainian).
20. Ukrainian Ambassadors and Senators to the Ukrainian People! *From the rostrum. Speeches by Ukrainian ambassadors and senators in the Polish Sejm and Senate*. (1925). Lviv-Lutsk-Kholm-Brest. Published by the Ukrainian Embassy Club. 144 p. (in Ukrainian).
21. Szumiło M. Ukraińcy w Senacie II Rzeczypospolitej (1922-1939) – portret zbiorowy. *Przegląd Sejmowy* (Warszawa). 2020. № 4. S. 165-187. (in Polish).
22. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin: Wyd. UMCS, 1992. 265 s. (in Polish).
23. Sectoral State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine.
24. State Archive of Kharkiv region.
25. Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine.

Текст надійшов до редакції 20.02.2026 / The text was received by the editors 20.02.2026

Текст затверджено до друку 06.04.2026 / The text is recommended for printing 06.04. 2026

Текст опубліковано 30.05.2026 / The text was published on 30.05.2026